

УДК 330.349.153

*Шаповалова Т. В.,
директор навчально-наукового
інституту праці
та соціальних технологій
Східноукраїнського національного
університету ім. В. Даля
(м. Луганськ),
к. е. н., доцент*

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається питання соціального капіталу як підґрунтя для соціальної політики в Україні. Розкриваються аспекти загострення економічної, соціальної та політичної кризи в країні.

***Ключові слова:** соціальна політика, криза, соціальний капітал, соціальна сфера.*

В статье рассматривается вопрос социального капитала как основа для социальной политики в Украине. Раскрываются аспекты обострения экономического, социального и политического кризиса в стране.

***Ключевые слова:** социальная политика, кризис, социальный капитал, социальная сфера.*

This article discusses social capital as a basis for social policy in Ukraine. Aspects are revealed worsening economic, social and political crisis in the country.

***Keywords:** social policy, crisis, social capital, social sphere.*

Сучасними реаліями розвитку українського суспільства є безпрецедентне загострення економічної, соціальної та політичної кризи. Така “багатовимірна” криза, яка охопила важливі сфери життєдіяль-

ності суспільства та наближається до катастрофічної межі, є небувалою за весь період існування сучасної Української держави, ставить серйозні виклики подальшому існуванню її, як незалежної та суверенної держави. Криза в Україні вкрай негативно впливає на суспільні відносини, які досить “чутливо” та резонансно реагують на неї: “барометр” соціальної напруженості зашкалює в суспільстві, а національна економіка має нині вкрай негативні тенденції розвитку. В таких умовах суспільного розвитку соціальна сфера є однією з найбільш “вразливою” сферою, яка, водночас, генерує цілу низку проблем і негараздів, зокрема тривалий економічний спад, подальше зростання суспільної недовіри до держави, підвищення рівня зубожіння громадян, посилення негативних соціальних настроїв і сепаратистських поривань та ін. Провідні міжнародні інститути відмічають, що впродовж останніх років у економічній, соціальній сфері та в політичному середовищі України мають місце “хронічна” криза, нестабільність і невизначеність, що не дають змогу зробити оптимістичні висновки та прогнози щодо перспектив розвитку країни.

Нині ефективність економіко-господарської діяльності та зростання національної економіки зумовлені здебільшого неекономічними чинниками, зокрема соціальним капіталом, “трьома китами” якого є довіра, соціальні зв’язки та відносини, мережі та інститути. Практика економічно розвинутих країн світу переконує, що на макроекономічному рівні позитивний соціальний капітал, уособленням якого є розвинене громадянське суспільство, може справляти та справляє позитивний вплив на економічне зростання. І, навпаки, дефіцит позитивного соціального капіталу в країні є сприятливим середовищем для його мімікрування в негативний соціальний капітал (корупція, бюрократизм тощо), який не тільки уповільнює темпи економічного зростання, але й може призводити до економічного спаду.

Прихильники концепції соціального капіталу (П. Бурд’є, Дж. Коулмен, Р. Патнем, А. Портес, Ф. Фукуяма та ін.) вказують на важливе значення, яке має соціальний капітал у суспільному розвитку. Сучасні економісти також стверджують, що соціальний капітал є чинником, який сприяє: взаємодії між економічними агентами, в результаті якої трансакційні витрати зменшуються, а прибутки агентів збільшуються; обміну інформацією та отриманню доступу до ресурсів; підвищенню продуктивності та ефективності у веденні підприємницької справи та ін. Соціальний капітал є “соціальним регулятором” поведінки агентів у економічних відносинах і взаємодії, механізмом, який самостійно усуває недоліки ринку, сприяє підвищенню продуктивності у виробництві й економічному зростанню в цілому. Соціальний капітал має економічне

значення – цей вид капіталу є нематеріальним чинником економічного зростання. А відтак, соціальний капітал прирівнюють до інших, визнаних в економіці форм капіталу (людський, фізичний, фінансовий та ін.).

Як зазначалося вище, соціальні мережі, які базуються на довірі, інших соціальних нормах і моральних цінностях є невід’ємною складовою соціального капіталу. Розрізняють соціальні мережі *відкриті* та *закриті* [1, с. 53–54; 3, с. 458, 507–508]. Соціальний капітал у формі колективних зусиль, взаємодії членів соціальних мереж, які спрямовані на підвищення відкритості, прозорості та підзвітності в діяльності органів державної влади, може підвищувати рівень ефективності державного управління. У такому випадку соціальний капітал є позитивним та уподібнюється до *відкритих соціальних мереж* (bridging) або так званих “*груп Патнема*”. Позитивний соціальний капітал, який акумулюється в процесі соціальних взаємодій через “наведення мостів” або “мостового з’єднання”, сприяє економічному розвитку та примножує суспільний добробут.

Утім, не всі соціальні мережі та взаємодії призводять до позитивних наслідків і результатів в економіці. На практиці часто трапляються випадки, коли члени соціальних мереж у своїй діяльності переслідують досягнення вузьких особистісних, групових або корпоративних цілей. Це призводить до утворення та функціонування *закритих соціальних мереж* (bonding*), у яких її члени не створюють суспільних благ і цінностей, але отримують “кулуарні” блага, економічні вигоди. Закриті соціальні мережі генерують негативний соціальний капітал та трансформуються у так звані “групи Олсона”. Суспільна віддача негативного соціального капіталу є не тільки “нульовою”, але може бути й негативною. Втіленням закритих соціальних мереж є, як правило, “недобросовісні зв’язки” між державними чиновниками, керівниками державних і приватних підприємств. Такі мережі є здебільше протекціоністськими утвореннями, які спотворюють конкуренцію, як важливу умову функціонування ринку та стоять на заваді розвитку новостворених приватних підприємств. Члени закритих соціальних мереж вступають у конкуренцію за обмежені ресурси, протиріччя з інститутами, які відстоюють суспільно значимі інтереси, як в економіці, так і суспільстві в цілому. Закриті соціальні мережі можуть також призводити до виникнення та існування дискримінації, оскільки аутсайде-ри (особи, які не мають членства в таких соціальних мережах) мають обмежені можливості для досягнення економічного і професійного успіху з причини відсутності необхідних для цього контактів, зв’язків

* Bonding (від англ. – зв’язування, склеювання) – процес, при якому особи стають емоційно прив’язаними один до одного.

і взаємодій. У закритих соціальних мережах дотримуються принципу “розділай і володаруй”, а досягнуті між її членами домовленості можуть призводити до негативних економічних і соціальних наслідків.

Формами негативного капіталу можна розглядати корупцію та бюрократизм, які можуть проявлятися в закритих соціальних мережах. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати про неоднозначність наукових точок зору щодо співвідношення між економічними вигодами та негативними наслідками від корупції. Серед сучасних економістів поширеною є думка, що корупція має економічні вигоди: давання хабара “змащує бюрократичні колеса”, тобто дає змогу уникнути бюрократичної тяганини; зменшує трансакційні витрати та сприяє підвищенню економічної ефективності. У функціональній теорії корупції стверджується, що корупція є механізмом інтегрування агентів в економічне середовище. Втім існують аргументовані докази багатьох дослідників, які піддають сумніву достовірність даної тези: корупція має значні дезінтеграційні наслідки для економічного розвитку.

Варто відмітити, що позитивний соціальний капітал може виконувати ще одну важливу функцію, яка полягає в запобіганні утворенню та протидії функціонуванню негативного капіталу (закритих соціальних мереж, корупції). Як свідчить практика, дефіцит позитивного соціального капіталу корелюється з нездатністю суспільства впливати на інститути держави, в яких поширюється корупція та інші негативні суспільні явища: чиновники мають можливість для неправомірного використання наданих їм державою владних повноважень, маніпулювання з метою отримання за рахунок суспільства приватної вигоди; економічним інститутам загрожує їх “захоплення” корумпованими чиновниками, а економічним агентам – дискредитація та дискримінація.

Соціальна політика – це комплекс соціально-економічних заходів, які обґрунтовуються в соціальній програмі та реалізуються державою, соціальними інститутами (профспілками, політичними партіями, спілками підприємців та ін.) в інтересах основних соціальних верств і груп, окремої людини і передусім найбідніших верств населення. В західній науковій літературі соціальна політика визначається як цілеспрямований вплив на соціальні явища з метою керування взаємовідносинами та розподілом соціальних ресурсів. Соціальна політика тісно взаємопов’язана з економічною політикою [2, с. 339]. Отже, складові соціального капіталу (інститути, соціальні зв’язки, мережі та відносини, довіра та інші моральні цінності, правові норми) є елементами соціальної політики. А відтак, розвиток соціального капіталу сприятиме більш ефективному процесу визначення та реалізації заходів соціальної політики, та, як наслідок, – економічному зростанню. Роль

соціального капіталу в суспільстві виявляється у формулюванні та висуванні базових вимог до індивідів, які займають певне соціальне становище в системі суспільних відносин, а також вимог до очікуваної поведінки.

Розвиток позитивного соціального капіталу (розбудова громадянського суспільства) є важливою передумовою розв'язання в Україні проблеми корупції, рівень якої залишається критично високим. В українському суспільстві корупція як негативний соціальний капітал набула ознак системного явища та поширює свій негативний вплив в його повсякденному житті не тільки на економічне зростання, але й на всі інші суспільні сфери. Унеможливлення проявів негативного капіталу віднесено до головних завдань, визначених у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 рр., та є нині пріоритетним напрямом діяльності Президента й Уряду України.

Екстраполюючи викладене вище на сучасні реалії в Україні, можна сформулювати такі тези. В Україні необхідно прискорити перетворення в національній економіці та знайти відповідь на нові зовнішні та внутрішні виклики глобальної економічної кризи та ендогенних чинників розвитку українського суспільства. Здійснювані нині реформи в економіці та в інших сферах життя України пов'язуються певною мірою з розвитком соціального капіталу, збільшенням соціальних інвестицій. Соціальний капітал розглядається багатьма вітчизняними економістами, науковцями, керівництвом держави, політиками і громадськістю як можлива парадигма проведення послідовних економічних реформ, розвитку національної економіки та підвищення рівня життя її громадян. Такий стратегічний вектор здійснення сучасних трансформацій в Україні видається сповна обґрунтованим, оскільки результати багатьох наукових досліджень соціальний капітал, проведених сучасними західними соціологами, політологами та економістами, свідчать, що соціальний капітал сприяє економічному та суспільному розвитку в цілому. В умовах глобалізації примноження соціального капіталу віднесено до пріоритетних напрямів державної політики економічного розвитку в багатьох країнах світу.

Література:

1. *Полищук Л. И.* Экономическое значение социального капитала / Л. И. Полищук, Р. Ш. Меняшев // Вопросы экономики. – 2011. – № 12. – С. 46–65.
2. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. Т. 2. – 2006. – 568 с.
3. The Handbook of Social Capital / ed. by Dario Castiglione, Jan W. van Deth, Guglielmo Wolleb. – USA : New York; Oxford University Press, 2008. – 600 p.